

JEL Classification: C10; E32; F49; H56; M41

Талах Валентин, к.е.н., доцент
Луцький національний технічний університет
<https://orcid.org/0000-0002-2185-7957>
talaxvi@gmail.com

Talakh Valentyn, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Lutsk National Technical University
<https://orcid.org/0000-0002-2185-7957>
talaxvi@gmail.com

Талах Тетяна, к.е.н., доцент
Луцький національний технічний університет
<https://orcid.org/0000-0002-1947-8114>
tetyana.talah@gmail.com

Talakh Teniana, Candidate of Economic Sciences, Associate Professor
Lutsk National Technical University
<https://orcid.org/0000-0002-1947-8114>
tetyana.talah@gmail.com

ФОРС-МАЖОРНІ ОБСТАВИНИ ЯК АНАЛІТИЧНИЙ ФАКТОР СТАТИСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ЗОВНІШНЬОЇ ТОРГІВЛІ УКРАЇНИ (ЕКСПОРТ)

Сьогодні поняття форс-мажорні обставини («форс-мажор») часто використовується у суспільному просторі. Юридичне закріплення форс-мажору, або обставин непереборної сили (саме таке формулювання вживається в законодавстві), міститься, зокрема, у Цивільному та Господарському Кодексах України.

Велика війна в Україні внесла корективи в діяльність як держави в цілому так і підприємців, зокрема. Постійна загроза ракетних ударів та ризики сухопутного вторгнення на ту чи іншу частину території не гарантують беззаперечне виконання зобов'язань за договорами. Нерідко форс-мажорні обставини сприймають як ключ до вирішення різних ситуацій: розірвання договорів та застосування тих чи інших наслідків їх розірвання, уникнення виконання зобов'язань чи відповідальності за їх порушення.

У статті запропоновано проводити аналіз впливу фактору війни на зовнішню торгівлю в Україні за трьома послідовними етапами:

I. 1992-2013 роки – довоєнний період:

– відсутність форс-мажорних обставин в Україні упродовж 1992-2008 років позитивно впливала на зростання як експорту, так і імпорту товарів та послуг, проте не чинила суттєвого впливу на динаміку сальдо зовнішньої торгівлі країни;

– світова криза 2007 року (згідно з законодавчою базою фінансово-економічні кризи не є форс-мажорною обставиною) зчинила суттєвий негативний вплив на усі показники зовнішньої торгівлі України, а саме, зменшення експорту та імпорту склало -37,4% та -45,0% відповідно.

II. 2014-2021 роки – російське збройне вторгнення в АР Крим та війна на сході України (на Донбасі) з квітня 2014 року:

– форс-мажорні обставини 2014 року в Україні негативно вплинули як на експорт, так і на імпорт товарів та послуг. Проте в цілому на зовнішньоторговельний баланс це не вплинуло – він залишався позитивним. Просідання обсягів зовнішньої торгівлі мали недовготривалий характер – два роки;

– позитивна динаміка експорту товарів та послуг з 2017 року не зчинила суттєвого впливу на сальдо зовнішньої торгівлі країни та його динаміку – у переддень повномасштабного вторгнення дефіцит балансу складав 4,7 млрд дол США.

III. Широкомасштабне вторгнення Росії в Україну з 24 лютого 2022 року та по даний час:

– на початок поточного 2022 року фактичний обсяг експорту товарів та послуг складав 6009,8 млн. дол. та зазнав різкого зменшення у 2,3 рази у березні, після початку широкомасштабного вторгнення;

– параметри тренду говорять про те, що не дивлячись на широкомасштабну агресію України, починаючи з квітня місяця, вдається нарощувати експорт товарів та послуг у середньому на 358,54 млн. дол. щомісячно.

Ключові слова: форс-мажорні обставини, війна, зовнішня торгівля, імпорт, експорт, товарна структура експорту, динаміка експорту, інтенсивність експортних операцій.

FORCE MAJEURE AS AN ANALYTICAL FACTOR OF THE STATISTICAL RESEARCH OF FOREIGN TRADE OF UKRAINE (EXPORT)

Today, the concept of force majeure ("force majeure") is often used in public space. Legal consolidation of force majeure, or circumstances of irresistible force (this is the wording used in the legislation), is contained, in particular, in the Central Committee and the Civil Code of Ukraine.

The Great War in Ukraine made adjustments to the activities of both the state as a whole and entrepreneurs, in particular. The constant threat of missile strikes and the risks of a land invasion of one or another part of the territory do not guarantee the unquestionable fulfillment of obligations under the treaty. Force majeure circumstances are often perceived as the key to resolving various situations: termination of contracts and the application of certain consequences of their termination, avoidance of obligations or liability for their violation.

The article proposes to conduct an analysis of the impact of the war factor on foreign trade in Ukraine in three successive stages:

I. 1992-2013 - the pre-war period:

- the absence of force majeure circumstances in Ukraine during 1992-2008 had a positive effect on the growth of both exports and imports of goods and services, but did not have a significant impact on the dynamics of the country's foreign trade balance;

- the global crisis of 2007 (according to the legal framework, financial and economic crises are not force majeure) had a significant negative impact on all foreign trade indicators of Ukraine, namely, the decrease in exports and imports amounted to -37.4% and -45.0 % respectively.

II. 2014-2021 - Russian armed invasion of Crimea and the war in eastern Ukraine (Donbas) since April 2014:

- the force majeure circumstances of 2014 in Ukraine negatively affected both the export and import of goods and services. However, in general, this did not affect the foreign trade balance - it remained positive. The decline in the volume of foreign trade was short-lived - two years;

- the positive dynamics of the export of goods and services since 2017 did not have a significant impact on the country's foreign trade balance and its dynamics - on the eve of the full-scale invasion, the balance deficit amounted to 4.7 billion USD.

III. Russia's large-scale invasion of Ukraine from February 24, 2022 to now:

- at the beginning of the current year 2022, the actual volume of exports of goods and services amounted to 6,009.8 million dollars. and experienced a sharp 2.3-fold decrease in March, after the start of a large-scale invasion;

- the trend parameters indicate that despite the large-scale aggression against Ukraine, since April, it has been possible to increase the export of goods and services by an average of 358.54 million dollars. monthly

Key words: force majeure, war, foreign trade, import, export, export commodity structure, export dynamics, intensity of export operations.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Згідно українського законодавства до форс-мажорних обставин зараховано наступні:

«1) природні явища, що мають стихійний характер (епідемія, сильний шторм, циклон, ураган, торнадо, буревій, повінь, нагромадження снігу, ожеледь, град, заморозки, замерзання моря, протоків, портів, перевалів, землетрус, блискавка, пожежа, посуха, просідання й зсув ґрунту, інші стихійні лиха тощо);

2) надзвичайні (екстремальні) ситуації в громадському житті (загроза війни, збройний конфлікт або серйозна погроза такого конфлікту, включаючи але не обмежуючись ворожими атаками, блокадами, військовим ембарго, дії іноземного ворога, загальна військова мобілізація, воєнні дії, оголошена та неоголошена війна, дії суспільного ворога, збурення, акти тероризму, диверсії, піратства, безладу, вторгнення,

блокада, революція, заколот, повстання, масові заворушення, експропріація, примусове вилучення, захоплення підприємств, реквізиція, громадська демонстрація, блокада, страйк, аварія, протиправні дії третіх осіб, пожежа, вибух);

3) заборонні дії (акти) держави (запровадження комендантської години, карантину, установленого Кабінетом Міністрів України, тривалі перерви в роботі транспорту, регламентовані умовами відповідних рішень й актами державних органів влади, закриття морських протоків, ембарго, заборона (обмеження) експорту / імпорту тощо)» (ч. 2 ст. 141 Закону № 671/97-ВР).

Дослідженню кожного з видів форс-мажорних обставин у науковій спільноті приділена не однакова увага – як приклад, нещодавня підвищена увага до епідемії COVID-19. У цьому контексті особливої уваги для нашої країни заслуговує практичне вивчення впливу фактору війни, адже українська політико-економічна система зазнала впливу всіх її видів – від загрози війни і до широкомасштабного вторгнення, тощо. Проведення такого дослідження вимагає особливих (нетрадиційних) аналітичних підходів. Враховуючи те, що Україна за тридцять років незалежності у 2014 році вперше зазнала військової агресії, яка вкрай загострилась з 2022 року, таке дослідження стає особливо актуальним.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. Фундаментальні дослідження в цій області були проведені Б.С. Антімоновим, О.С. Іоффе, І.Ю. Красько, Г. К. Матвеевим, В.Л. Рабіновичем, В.К. Райхером та іншими видатними вченими. Дослідженням поняття форс-мажору і його особливостей також займались О.Г. Братель, О.В. Дмитрієва, О.Н. Захарова, Е.М. Кондратьєва, О.О. Мельник, І.С. Продаєвич та інші. Частіше за все у наукових дослідженнях розкриваються переважно юридичні та історичні аспекти формування категорії «форс-мажор», дається характеристика окремих видів форс-мажору, однак недостатньо приділяється уваги аналізу саме фактору війни, її конкретного впливу на економіку країни в цілому та зовнішньої торгівлі, зокрема. Важливим, при цьому, є розмежування дії фактору війни на два етапи, в залежності від рівня інтенсивності бойових дій – перший етап – 2014-2021 роки – охоплює російське збройне вторгнення в АР Крим у лютому-березні (з подальшим початком тимчасової окупації півострова Росією 20 лютого 2014) та війну на сході України (на Донбасі) з квітня 2014 року; другий етап – широкомасштабне вторгнення Росії в Україну з 24 лютого 2022 року та по даний час.

Цілі статті. Зважаючи на вищесказане, метою даної статті є дослідження впливу форс-мажорних обставин, в цілому, та війни, зокрема, на зовнішню торгівлю України починаючи з 1992 року та по сьогоднішній день. Апробація практичних аспектів використання методик статистичного та економічного аналізу для оперативної оцінки та планування зовнішньоторговельних процесів за умови дії «непереборних сил».

Методологія та методи дослідження. Методологічним інструментарієм дослідження слугували статистичні методи у тісному поєднанні з системним підходом, методами аналізу й синтезу, логічного узагальнення, порівняння та ін. Для досягнення цілей цього дослідження необхідно диференційовано підходити до питання впливу форс-мажорного фактору «війна», а також наслідків його дії на зовнішньоекономічні процеси.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. «Форс-мажорні обставини – це ті непереборні обставини, що можуть завадити веденню господарської діяльності, це те, що може зняти відповідальність за невиконання договору» (Цивільний Кодекс України). Законодавством не передбачені види обставин непереборної сили, проте аналітики поділяють форс-мажори на кілька умовних груп, з яких найбільш актуальною на сьогоднішній день для України є група, яка охоплює обставини, що пов'язані з воєнними діями, підготовкою до них та їх наслідками: збройні конфлікти або їх загроза, блокади,

військові ембарго, загальні мобілізації, оголошені та неоголошені війни, дії суспільного ворога.

У день російського нападу на Україну, 24 лютого 2022 року, Президентом України на всій території держави був введений воєнний стан строком на 30 діб. Майже усі процеси, що не є життєво важливими, призупинилися. Велика війна в Україні внесла корективи в діяльність підприємців. Постійна загроза ракетних ударів та ризики сухопутного вторгнення на ту чи іншу частину території не гарантують беззаперечне виконання зобов'язань за договором.

28 лютого 2022 року у зв'язку з воєнними діями в Україні та для спрощення процедури засвідчення форс-мажорних обставин (обставин непереборної сили) Торгово-промислова палата України видала лист № 2024/02.0-7.1, яким засвідчила, що «військова агресія Російської Федерації проти України, яка зумовила введення воєнного стану в Україні, з 24 лютого 2022 року і до офіційного закінчення є форс-мажорною обставиною (обставиною непереборної сили)» (Торгово-промислова палата України лист № 2024/02.0-7.1).

Аналіз фактору війни в Україні, на нашу думку, доцільно розділити на три послідовних етапи:

- перший етап – 1992-2013 роки – довоєнний період;
- другий етап – 2014-2021 роки – охоплює російське збройне вторгнення в АР Крим у лютому-березні (з подальшим початком тимчасової окупації півострова Росією 20 лютого 2014) та війну на сході України (на Донбасі) з квітня 2014 року;
- третій етап – охоплює широкомасштабне вторгнення Росії в Україну з 24 лютого 2022 року та по даний час.

Базові статистичні дані для першого етапу аналізу представлені на рис. 1. Аналіз представлених показників зовнішньоекономічної торгівлі України за 1992-2013 роки показує, що:

1. В цілому за період з 1992 по 2008 роки спостерігався тренд до збільшення як експорту, так і імпорту товарів та послуг з незначними зменшеннями їх обсягів у 1995-1999 роках.

2. Набуття Україною, у травні 2008 р., членства в СОТ дало поштовх до позитивних змін які акумулювались у суттєвий миттєвий річний ефект, а саме, експорт сягнув свого максимального значення за 1992-2008 роки та склав 78744 млн дол США (аналогічна тенденція спостерігалась і з імпортом – 92002 млн дол). Проте, світова системна фінансово-економічна криза 2007 року, яка не оминула Україну, вплинула на обсяги експорту та імпорту у зазначений період і вони значимо скоротилися до 49301 та 50610 млн дол (тобто, падіння склало -37,4% та -45,0%) відповідно. Поступове відновлення експорту відбулось лише у 2010-2011 роках у результаті стабілізації основних експортних ринків України.

3. Упродовж зазначеного періоду відсутня чітко виражена тенденція щодо постійно зростаючого експорту, чи щорічного зниження імпортозалежності вітчизняної економіки і, як наслідок, сальдо зовнішньої торгівлі змінювалось з негативного на позитивне значення. Мали місце цикли з різною протяжністю та інтенсивністю прояву, а саме:

- 1993-1995 роки – негативне сальдо;
- 1996-2005 роки – позитивне сальдо;
- 2006-2013 роки – негативне сальдо.

При цьому слід зазначити, що усередині зазначених періодів теж відсутні чіткі динамічні тенденції щодо покращення чи погіршення зовнішньоторговельного балансу.

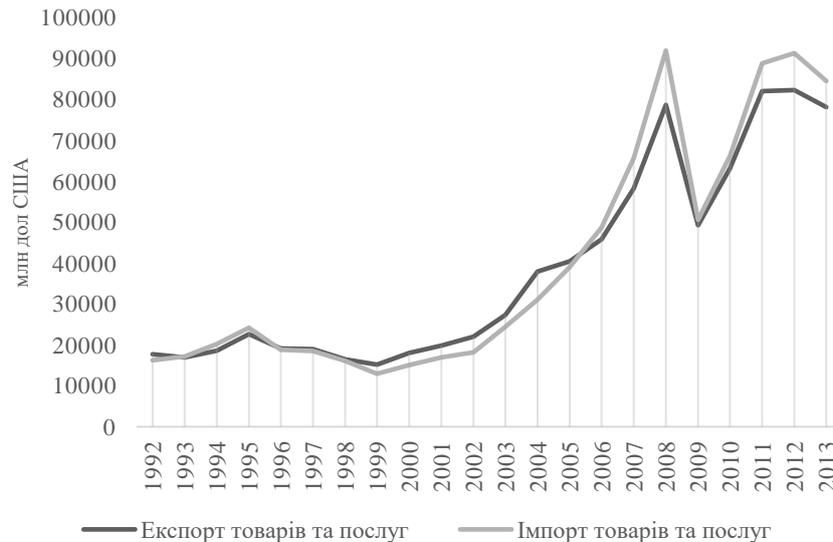

Рисунок 1. Динаміка показників зовнішньої торгівлі України за 1992-2013 роки, (млн дол США)*

* Джерело: складено автором на основі статистичних даних (Офіційний сайт Державного комітету статистики України).

В цілому за першим етапом аналізу можна зробити висновок, що:

- відсутність форс-мажорних обставин в Україні упродовж 1992-2008 років позитивно впливала на зростання як експорту, так і імпорту товарів та послуг, проте не чинила суттєвого впливу на динаміку сальдо зовнішньої торгівлі країни;
- світова криза 2007 року (згідно з законодавчою базою фінансово-економічної кризи не є форс-мажорною обставиною) зчинила суттєвий негативний вплив на усі показники зовнішньої торгівлі України, а саме, зменшення експорту та імпорту склало -37,4% та -45,0% відповідно.

Базові статистичні дані для другого етапу дослідження представлені у табл. 1. Аналіз показників зовнішньоекономічної торгівлі України показує, що упродовж агресії 2013-2021 років спостерігалось:

1. Два цикли сальдо зовнішньої торгівлі:
 - 2014-2016 роки – позитивне сальдо (менш протяжний за часом та з негативним трендом усередині самого періоду);
 - 2017-2021 роки – негативне сальдо (більш протяжний за часом, з переростанням у більш важку форму та без чітко вираженої тенденції).
2. Відразу з початком російського вторгнення у 2014 році та упродовж двох наступних років спостерігалось зменшення експорту товарів та послуг на 28,3% та 31,4% у порівнянні з довоєнним значенням цього показника. У 2017-2021 роках спостерігався тренд щодо збільшення обсягів експорту.
3. Динаміка імпорту товарів та послуг за зазначений період має мі ж тенденції, що і експорт – до 2016 року зменшення з наступним наростанням з 2017 року.

В цілому за другим етапом аналізу можна зробити висновок, що:

- форс-мажорні обставини 2014 року в Україні негативно вплинули як на експорт, так і на імпорт товарів та послуг. Проте в цілому на зовнішньоторговельний баланс це не вплинуло – він залишався позитивним. Просідання обсягів зовнішньої торгівлі мали недовготривалий характер, а саме – два роки;
- позитивна динаміка експорту товарів та послуг з 2017 року не зчинила суттєвого впливу на сальдо зовнішньої торгівлі країни та його динаміку – у переддень повномасштабного вторгнення дефіцит балансу складав 4,7 млрд дол США.

Таблиця 1. Динаміка показників зовнішньої торгівлі України за 2013-2021 роки, млн дол США*

Рік	Зовнішньо-торгівельний оборот	Експорт товарів та послуг	Імпорт товарів та послуг	Сальдо
2013	162 721	78 148	84 573	- 6 425
2014	126 224	65 423	60 802	4 621
2015	89 231	46 648	42 583	4 065
2016	89 433	44 885	44 548	337
2017	107 285	52 330	54 955	- 2 625
2018	122 142	59 195	62 947	- 3 752
2019	132 609	65 298	67 312	- 2 014
2020	118 340	59 042	59 298	- 256
2021	140 905	68 089	72 816	-4 727

* Джерело: складено автором на основі статистичних даних (Офіційний сайт Державного комітету статистики України).

Таким чином, за тридцять років незалежності Україна мала позитивний зовнішньоторговельний баланс упродовж 13-ти, а негативне сальдо – упродовж 17-ти років.

У зв'язку з домінуванням імпорту над експортом та особливо загрозливою картиною після широкомасштабного вторгнення розглянемо більш ретельно складову експорту товарів та послуг (табл. 2).

Таблиця 2. Товарна структура експорту України у 2013 та 2021 роках*

Код і назва товарів згідно з УКТ ЗЕД	2013 рік			2021 рік		
	рейтинг	млн дол США	у % до загального обсягу	рейтинг	млн дол США	у % до загального обсягу
Усього		63312,0	100,0		68089,3	100,0
з них:						
XV. Недорогоцінні метали та вироби з них	1	17570,7	27,8	1	15992,5	23,5
у т.ч. 72 чорні метали		14319,3	22,6		13951,3	20,5
II. Продукти рослинного походження	2	8875,9	14,0	2	15538,3	22,8
у т.ч. 10 зернові культури		6371,3	10,1		12343,9	18,1
V. Мінеральні продукти	3	7494,9	11,8	3	8414,4	12,4
у т.ч.: 26 руди, шлак і зола		3917,5	6,2			
27 палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки		2865,5	4,5		784,3	1,2
III.15 Жири та олії тваринного або рослинного походження	7	3507,1	5,5	4	7037,3	10,3
XVI. Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	4	6975,0	11,0	5	5272,8	7,7
у т.ч.: 84 реактори ядерні, котли, машини		3840,9	6,1		2121,5	3,1
85 електричні машини		3134,1	4,9		3151,3	4,6
IV. Готові харчові продукти	6	3557,2	5,6	6	3788,9	5,6
VI. Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	5	4327,3	6,8	7	2816,4	4,1

Продовження таблиці 2

1	2	3	4	5	6	7
у т.ч.: 30 фармацевтична продукція		251,5	0,4		316,2	0,5
31 добрива		1171,1	1,8		622,5	0,9
IX. Деревина і вироби з деревини	8	1144,4	1,8	8	2006,2	2,9
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	9	1084,1	1,7	9	1345,3	2,0
VII. Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	10	787,8	1,2	10	1104,4	1,6
Інші		7987,6	12,6		4772,8	7,0

* Джерело: складено автором на основі статистичних даних (Офіційний сайт Державного комітету статистики України).

Як видно з даних таблиці упродовж війни в експорті України відбулись зміни які можна проаналізувати у трьох ракурсах:

- рейтингове місце товарної групи;
- інтенсивність експортних операцій;
- товарна структура експорту.

Щодо рейтингового місця товарних груп за часткою у загальному обсязі експорту то три перших місця не зазнали змін і, так само як і до війни до них входять недорогocінні метали та вироби з них, продукти рослинного походження та мінеральні продукти. Найсуттєвішим є «стрибок» товарної групи «Жири та олії тваринного або рослинного походження» з сьомого на четверте місце рейтингу.

Щодо інтенсивності, то в цілому по десяти основних товарних групах, в цілому, Україна збільшила свій експорт на 4777,3 млн дол США, тобто на 7,6%. Головними факторами цього збільшення були:

- продукти рослинного походження – на 6662,4 млн дол США, тобто на 75,1%.
- При цьому домінуючу склали зернові культури – 89,7%.
- жири та олії тваринного або рослинного походження – на 3530,2 млн дол США та 101,7% відповідно;
 - мінеральні продукти – 919,5 млн дол США та 12,3% відповідно;
 - деревина і вироби з деревини – на 861,8 млн дол США та 75,3% відповідно.

Структурні зрушення у експорті характеризуються зменшенням частки групи «Недорогocінні метали та вироби з них» та їх головної складової «Чорні метали» на 4,3%, та суттєвим збільшенням групи «Продукти рослинного походження» на 8,8%. На сьогодні можна говорити, що їх частки практично сягнули паритету.

Базові статистичні дані для третього етапу дослідження представлені у табл. 3. Аналіз показників зовнішньоекономічної торгівлі України показує, що упродовж широкомасштабного вторгнення ворога у експортній діяльності спостерігалось наступне:

Таблиця 3. Динаміка товарної структури експорту України у I півріччі 2021 та 2022 років*

Назва товарів	Розділ та код УКТ ЗЕД	Експорт		
		млн дол США	у % до I півріччя 2021 року	у % до загального обсягу
Усього		22731,7	76,0	100,0
з них:				
Живі тварини; продукти тваринного походження	I	683,7	114,2	3,0
Продукти рослинного походження	II	5479,6	108,6	24,1

Продовження таблиці 3

1	2	3	4	5
у т.ч. зернові культури	10	4234,8	95,2	18,6
Жири та олії тваринного або рослинного походження	III. 15	2753,8	83,5	12,1
Готові харчові продукти	IV	1189,1	63,7	5,2
Мінеральні продукти	V	2793,1	60,7	12,3
у т.ч. палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки	27	431,5	115,6	1,9
Продукція хімічної та пов'язаних з нею галузей промисловості	VI	746,4	66,3	3,3
у т.ч.: фармацевтична продукція	30	102,1	76,8	0,4
добрива	31	92,5	45,4	0,4
Полімерні матеріали, пластмаси та вироби з них	VII	309,5	59,6	1,4
Шкури необроблені, шкіра вичинена	VIII	65,2	74,2	0,3
Деревина і вироби з деревини	IX	1002,8	107,9	4,4
Маса з деревини або інших волокнистих целюлозних матеріалів	X	159,0	66,1	0,7
Текстильні матеріали та текстильні вироби	XI	360,4	88,5	1,6
Взуття, головні убори, парасольки	XII	87,2	91,0	0,4
Вироби з каменю, гіпсу, цементу	XIII	174,3	65,2	0,8
Перли природні або культивовані, дорогоцінне або напівдорогоцінне каміння	XIV. 71	26,8	48,4	0,1
Недорогоцінні метали та вироби з них	XV	4009,3	57,0	17,6
у т.ч. чорні метали	72	3225,3	52,5	14,2
Машини, обладнання та механізми; електротехнічне обладнання	XVI	2114,7	81,3	9,3
реактори ядерні, котли, машини	84	640,2	63,9	2,8
електричні машини	85	1474,5	92,2	6,5
Засоби наземного транспорту, літальні апарати, плавучі засоби	XVII	185,0	55,9	0,8
у т.ч. засоби наземного транспорту, крім залізничного	87	67,5	83,0	0,3
Прилади та апарати оптичні, фотографічні	XVIII	65,7	85,0	0,3
Різні промислові товари	XX	502,6	84,1	2,2
Твори мистецтва	XXI. 97	0,5	42,0	0,0
Товари, придбані в портах		0,5	61,4	0,0

* Джерело: складено автором на основі статистичних даних (Офіційний сайт Державного комітету статистики України).

– лише по чотирьох товарних групах спостерігалось збільшення експорту у порівнянні з відповідними показниками I півріччя 2021 року, а саме, «Живі тварини; продукти тваринного походження», «Продукти рослинного походження», «Палива мінеральні; нафта і продукти її перегонки» та «Деревина і вироби з деревини». Найсуттєвіше зменшення обсягів відбулось по групі «Добрива» – на 54,6%;

– тренд, що був виявлений нами за 2013-2021 роки, а саме, зростання частки товарної групи «Продукти рослинного походження», продовжився і ця група вийшла у лідери, зайнявши 24,1% експорту України. У той же час, частка «Чорних металів» продовжувала знижуватись і опустилась до 14,2%.

Рисунок 2. Динаміка експорту України за I-е півріччя 2022 року, млн. дол. США*

* Джерело: складено автором на основі статистичних даних (Офіційний сайт Державного комітету статистики України).

З даних рис. 2 видно, що на початок поточного 2022 року фактичний обсяг експорту товарів та послуг складав 6009,8 млн. дол. та зазнав різкого зменшення у 2,3 рази у березні, після початку широкомасштабного вторгнення. При цьому, рівняння тренду, параметри якого розраховані за сезонно скоригованими щомісячними обсягами експорту товарів після 24 лютого 2022 року, має наступний вид:

$$Y = 358.54x + 2064.2$$

Параметри тренду говорять про те, що не дивлячись на широкомасштабну агресію Україні, починаючи з квітня місяця, вдається нарощувати експорт товарів та послуг у середньому на 358,54 млн. дол. щомісячно. Надійність лінії тренду підтверджується достатньо високим значенням критерія достовірності апроксимації ($R^2 = 0.966$), а використання сезонно скоригованих даних дозволило усунути вплив випадкових та сезонних коливань від загальних тенденцій зовнішньоекономічних процесів за форс-мажорних обставин.

Висновки, обговорення та рекомендації.

1. Особливістю експорт орієнтованих галузей України є їх високий рівень залежності від кон'юнктурних коливань на світових ринках. В останні роки обсяг експорту з України нарощується за рахунок сприятливої кон'юнктури світових ринків та постійного зростання цін у першу чергу на: чорні та кольорові метали, продовольчі товари (зерно, насіння соняшника), хімікати.

2. За тридцять років незалежності Україна мала позитивний зовнішньоторговельний баланс упродовж 13-ти, а негативне сальдо – упродовж 17-ти років.

3. Форс-мажорні обставини 2014 року в Україні негативно вплинули як на експорту, так і на імпорту товарів та послуг. Проте в цілому на зовнішньоторговельний баланс це не вплинуло – він залишався позитивним. Зменшення обсягів зовнішньої торгівлі мали недовготривалий характер (два роки) на початку військового вторгнення.

4. За умов повномасштабного вторгнення ворога в Україну «експорт товарів у I півріччі 2022 року становив 22731,7 млн дол США, або 76,0% порівняно із I півріччям 2021р., імпорт – 25199,5 млн дол, або 80,9%. Негативне сальдо склало 2467,8 млн дол (у I півріччі 2021р. також негативне – 1226,7 млн дол). Коефіцієнт покриття експортом імпорту становив 0,90 (у I півріччі 2021р. – 0,96). Зовнішньоторговельні операції проводились із партнерами із 221 країни світу» (<https://ukrstat.gov.ua/express/expr2022/08/12.pdf>). Тобто, за вкрай важких фарс-мажорних

обставин зовнішня торгівля «просідала» на незначні проміжки часу і швидко починала відновлювальні процеси.

5. Для усунення негативного впливу війни на зовнішню торгівлю одним з першочергових завдань є розблокування морських портів для експорту української агро- та металопродукції, адже без цього українська економіка не зможе працювати на повну потужність.

6. Стрімке падіння ділової активності в Євразії знижує сподівання, що ЄС уникне рецесії, пов'язаної з енергетичною кризою та війною в Україні. Зростаюча інфляція знижує попит у той самий час, коли бізнес-довіра падає до рівнів, яких не було з часів боргової кризи в регіоні в 2012 році, за винятком карантину через пандемію.

Отже, воєнна ситуація, що склалася, вимагають не лише фактичної зміни побуту та адаптації бізнесу, але й відповідних широкомасштабних військових, політичних та економічних дій по відновленню торговельної інфраструктури України.

Авторські внески

Концептуалізація: Талах Валентин; Талах Тетяна

Зберігання даних: Талах Валентин; Талах Тетяна

Формальний аналіз: Талах Валентин; Талах Тетяна

Придбання фінансування: Талах Валентин; Талах Тетяна

Розслідування: Талах Валентин; Талах Тетяна

Методика: Талах Валентин; Талах Тетяна

Адміністрація проекту: Талах Валентин; Талах Тетяна

Ресурси: Талах Валентин Талах Валентин; Талах Тетяна

Нагляд: Талах Валентин Талах Валентин; Талах Тетяна

Підтвердження: Талах Валентин; Талах Тетяна %.

Візуалізація: Талах Валентин Талах Валентин; Талах Тетяна

Написання: Талах Валентин Талах Валентин; Талах Тетяна

Список бібліографічного опису:

1. Закон України «Про торгово-промислові палати в Україні» № 671/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 03.09.2022)

2. Офіційний сайт Державного комітету статистики України. URI : <http://www.ukrstat.gov.ua>. (Дата звернення: 01.10.2022).

3. Торгово-промислова палата України видала лист № 2024/02.0-7.1 URL: <https://uccr.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf>

4. Цивільний кодекс України № 435-ІУ від 16.01.2003р. Дата оновлення 31.03.2019. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення 28.09.2022)

References:

1. Zakon Ukrainy «Pro torhovo-promyslovi palaty v Ukraini» № 671/97-VR. [Law of Ukraine "On Chambers of Commerce and Industry in Ukraine" № 671/97-VR]. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/671/97-%D0%B2%D1%80#Text> (date of application 09/03/2022)

2.2 Ofitsiyyny sayt Derzhavnogo komitetu statystyky Ukrainy. [Official website of the State Statistics Committee of Ukraine.] Retrieved from <http://www.ukrstat.gov.ua>. (Data zvernennya: 01.10.2022).

3. Torhovo-promyslova palata Ukrainy vydala lyst № 2024/02.0-7.1 [The Chamber of Commerce and Industry of Ukraine issued letter No. 2024/02.0-7.1] Retrieved from: <https://uccr.org.ua/uploads/files/621cba543cda9382669631.pdf>

4. Tsyvil'nyy kodeks Ukrainy № 435-IU vid 16.01.2003r. Data onovlennya 31.03.2019. [Civil Code of Ukraine No. 435-IU dated January 16, 2003. Date of update 03/31/2019.] Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (data zvernennya 28.09.2022)

Дата подання публікації 08.10.2022р.

DOI: <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2022-4-21>